

RIEN FLORIS

'Een dialect moet je horen'

De immens dikke map met kaarten kan ze niet meer zelf van zolder halen. Als je 86 bent, wil het lichaam niet meer doen wat het deed toen je twintig was. Maar de geest is helder. Glashelder. Ze surft over het internet en 'E-mailen' (berichten versturen per computer) is een geliefde bezigheid. Daarmee bereikt ze de hele wereld. Jo Daan, ooit hoofd van de afdeling dialectologie van het P.J. Meertens-Instituut is met haar leeftijd wat je noemt een 'pittige tante'.

Dat was ze al toen ze in de jaren dertig als een van de weinige meisjes Nederlands en geschiedenis studeerde aan de universiteit. Ze promoveerde op het dialect van Wieringen. Een dame met 'een bul'. Jo Daan was ook een bijzondere verschijning toen ze in de periode van 1960 tot en met 1963 in haar Renaultje door Noord-Holland reed en honderden mensen bezocht voor haar onderzoek voor de Reeks Nederlandse Dialektatlassen (het zogenoemde RND onderzoek). De loodzware dikke map met kaarten, nummer dertien in de reeks, is het resultaat. Een uitvoerige rapportage waarin per plaats staat hoe iemand in Blokker, Wieringen of Egmond woorden als 'ossenbloed' of 'die kerel' uitsprak, hoe ze de eigen inwoners noemden en de naam van hun dorp uitspraken. Een werk voor de eeuwigheid want het dialect lijkt op z'n retour.

Zelf spreekt Jo Daan geen dialect. Maar ze groeide er wel mee op. Geboren in Krommenie uit een Zaanse moeder en een Friese vader ontkwam ze - zeker tijdens bezoeken aan Friesland - niet aan het bont geschakeerde kleurenpalet van de Nederlandse taal. "Ik spreek geen dialect, maar als ik een paar dagen in Noord-Holland ben geweest, kunnen de mensen dat nog een tijdje aan me horen."

De Gentse hoogleraar professor Blancquaert was de grote aanstichter van het dialectenonderzoek waar Daan aan meewerkte. Al ging dat niet direct zoals zij wilde. "Het was heel bijzonder. Er waren mensen die vonden dat je de dialecten moest laten opschrijven. Dat was de Duitse methode. Ik vond dat krankzinnig. Je moet de mensen in dialect horen

* De tekst van dit interview verscheen in een licht gewijzigde versie ook in het *Noordhollands Dagblad*.

praten en dat registreren. Dat is de Franse methode waar Blancquaert zelf ook voorstander van was. Ik heb heel wat moeten doen om de oude heren van de dialectencommissie er van te overtuigen dat je een dialect moet kunnen horen.”

Met een zeven kilo zware bandrecorder trok ze de provincie in. Nauwelijks te torsen en bij de 'proefkonijnen' moest heel wat microfoonangst worden weggehaald. “Meestal sprak ik met twee mensen tegelijk. De een las de zin op die ik had voorgelezen en de tweede corrigeerde, als een woord niet helemaal in het juiste dialect was gezegd. Vooral mensen die nog geen telefoon hadden, waren doodsbenauwd voor dat bandopnameapparaat. Later toen de telefoon meer in gebruik kwam, ging dat veel gemakkelijker. Alleen al het maken van afspraken was een stuk eenvoudiger, want in het begin moest ik alle mensen aanschrijven. Een tijdrovende klus en dan gebeurde het me toch nog een keer dat een man uit Egmond-Binnen 'ja' had gezegd en dat zijn vrouw de deur voor mijn neus dichtgooide. Die had geen trek in zo'n dame die kwam onderzoeken.”

De ellenlange vragenlijst die de onderzoekster afwerkte, zorgde zo nu en dan voor verwarring. “Dan moest iemand een zin nazeggen als: 'help ook eens even dat bed tillen'. In de Zaanstreek vonden ze dat maar een rare zin. Toen ze me begrepen, zeiden ze: “Oh, je bedoelt: neem ook eens effe een endje van dat bed.” In West-Friesland stuitte ze op onbegrip voor het woord lucifer. De zin luidde: Lucifer is niet in de hemel gebleven. “Nou hemel, vonden ze een veel te deftig woord. Dat zeiden ze nooit. Ze hadden het over de lucht.”

De ondervraagde Noord-Hollanders struikelden over zinnen. Zoals: 'Ik moest ossenbloed drinken om aan te sterken'. Ossenbloed kende niemand. Ik splitste het woord in *ossen* en *bloed*, maar dan kreeg je nooit de juiste klankcombinatie.

De zeergeleerde dame en de heren achter het dialectenonderzoek werden wel heel vreemd aangekeken toen de volgende zin moest worden uitgesproken: 'Het hooi is nog groen, het is pas gemaaid.' “Daar klopte natuurlijk niets van. Als het gras pas is gemaaid, spreek je nog over gras en als het gras bruin is, is het pas hooi. De professor die de vragenlijst had samengesteld, begreep volgens de mensen niks van het leven op het platteland.”

Sommige mensen zijn trots op hun dialect, anderen schamen zich dat ze geen Algemeen Beschaafd Nederlands spreken. Veel mensen zijn

volgens Jo Daan opgevoed met het feit dat dialect spreken niet hoort. “Op school leerde je dat een dialect onbeleefd en onbeschaafd was. Dat idee dateert al uit het begin van de negentiende eeuw toen men begon met een versterkt streven naar een algemene taal. Maar een dialect geeft ook een gevoel van saamhorigheid. Je hebt ook vissers-, landbouw- en stadsdialecten. De mensen hebben feilloos door of je er wel of niet bijhoort. Als ik hier bij de bakker sta te wachten, wordt de klant voor me in dialect geholpen en als ik aan de beurt bent, praten ze Nederlands. Ik zeg wel eens: 'praat maar dialect want dat versta ik ook'. Toch doen mensen dat niet. En ik ga op mijn beurt niet proberen om in dialect te praten. Ik heb dat wel eens in Friesland geprobeerd en ik kwam een heel eind. Maar als taalwetenschapper weet je dat je onzettend veel fouten kunt maken. Daar pas ik voor.”

De Zaanse molenmaker P. Boorsman, binnenvisser Klaas Buitenhuis uit Uitdam en pontbaas Los van het pontje naar De Woude waren lokale beroemdheden die ze opspoorde om hun dialecten vast te leggen. “Maar er waren ook veel mensen waar ik zomaar bij aanklopte. In Blokker zat ik met een oudere vrouw, haar dochter, haar schoondochter, een kleinkind en een vriendin. Heel gezellig. Die vrouw zei iets van: 't Is net of we mekaar al jaren kend hewwe.' En dat was precies wat ik ook voelde.”

De banden werkte Jo Daan uit in fonetisch schrift zodat het dialect uiteindelijk ook kon worden gelezen en verwerkt in de Dialectenatlas. Alleen op Vlieland moest ze rechtstreeks de gesproken woorden in het fonetisch opschrijven. “Ik had geen auto op Vlieland en wel die loodzware bandrecorder mee. Stop ik de stekker in het stopcontact ploft dat ding meteen uit elkaar. Wist ik veel dat ze op Vlieland gelijkstroom hadden...”

Dialecten zijn haar lust en haar leven. Maar om nou te zeggen wat ze het mooiste dialect van Noord-Holland vindt, gaat haar te ver. “Een Noord-Hollander haal ik er onmiddellijk uit. Of het nou Waterlands is, Zaanse, het dialect uit de kuststreek, Westfries, het taaltje uit de Anna-Paulownapolder, Volendams, Markens, Texels of Wierings. Die laatste twee eilanddialecten zijn overigens niet zo verschillend. Het is trouwens niet altijd even gemakkelijk om al die verschillende dialecten uit elkaar te houden. Als je exact wilt horen waar iemand vandaan komt, moet je niet met hem spreken. Want dan luister je naar de inhoud, dat is tenslotte het belangrijkste. Ik ontrafel een dialect het beste als iemand achter me met een ander staat te praten. Dan kan ik rustig naar zijn uitspraak luisteren. Ik wil dialecten onderscheiden. Dat

wel. Maar als vakvrouw zeg je niet wat mooi of lelijk klinkt. Of je een dialect mooi vindt, wordt vaak bepaald door de persoon die het spreekt.”